

8. Výuková komunikace

Marcela Janíková

Prezentace vznikla v rámci projektu Zkvalitnění a Inovace Přípravy budoucích učitelů na MUNI (ZIP MUNI), reg. č. p.: CZ.02.3.68/0.0/0.0/19_068/0016170.

Obsah

- Výuková komunikace (typy komunikace, popisná komunikace, zpětná vazba)

„Od druhých lidí nedostanete to, co si spravedlivě zasloužíte, ale pouze to a právě to, co si vyjednáte svými komunikačními schopnostmi a dovednostmi.“

David Gruber

Obr. 1

Sociální a pedagogická komunikace

- Komunikace:
 - a) Sdělování si určité informace
 - b) Výměna významů mezi lidmi
- Uskutečňuje se prostřednictvím senzorických kanálů (zrak, sluch, hmat, čich, chuť).
- Sociální komunikace:
 - Je založena na společné činnosti, vzájemném působení, mezilidských vztazích.
 - Zahrnuje v sobě tři hlediska (interakční, komunikační, percepční), která spolu vzájemně souvisí.

Pedagogická a výuková komunikace

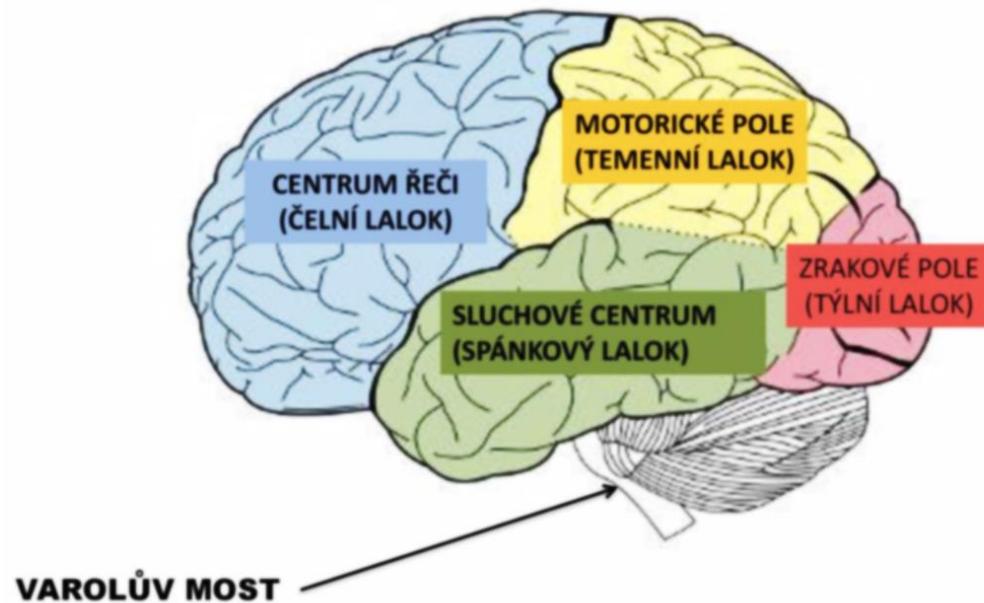
- Pedagogická komunikace:
 - Je **zvláštním případem sociální komunikace**.
 - Při pedagogické komunikaci dochází k *sociální interakci* (jeden subjekt svým chováním vyvolává změnu ve druhém subjektu a současně je tímto subjektem zpětně ovlivňován).
 - Je **zaměřena na dosažení výchovných a vzdělávacích cílů**, mívá vymezený obsah, je stanovena sociální role účastníků, jsou dohodnuta komunikační pravidla.
 - Výuková komunikace.

(Gavora, 2005)

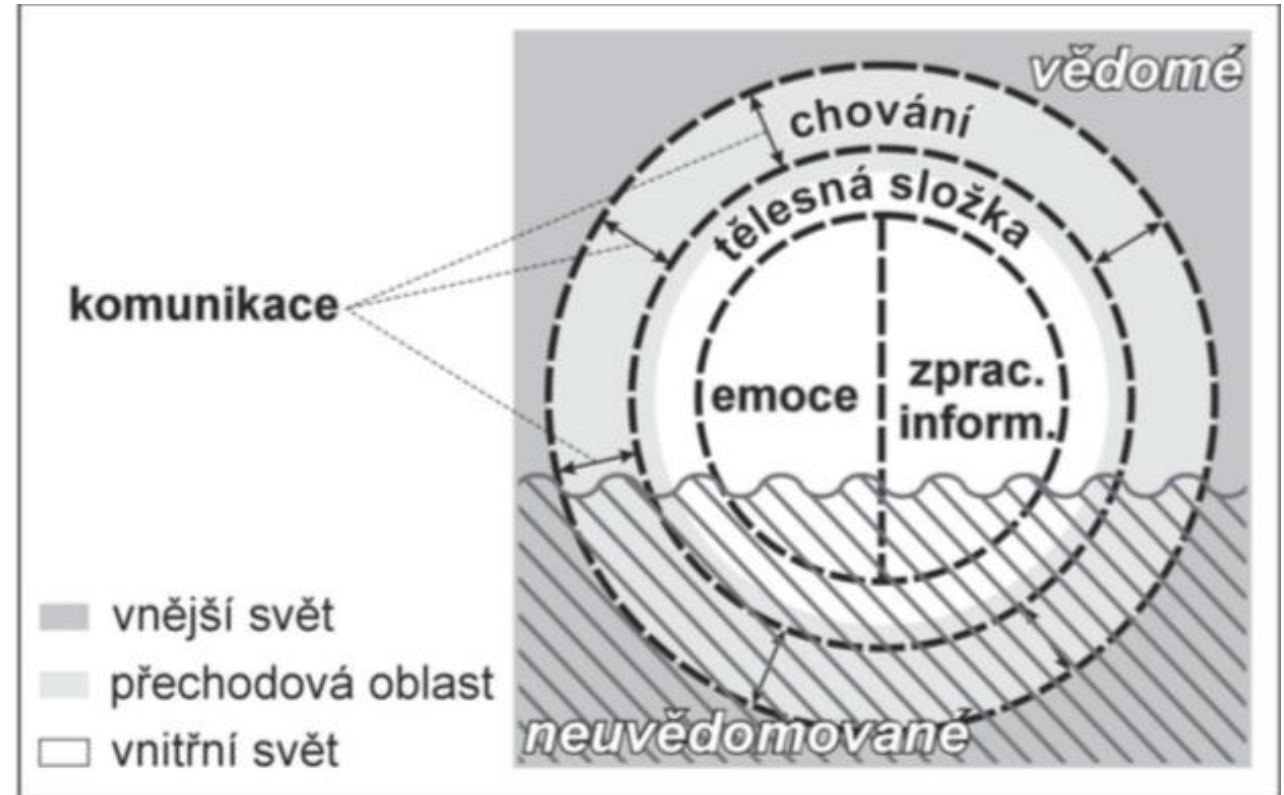

Oblasti sebepoznání

Centra mozku

Obr. 2

Obr. 3

2–4 roky	<ul style="list-style-type: none"> • Pohled na sebe sama tvoří fakta týkající se našeho vzhledu. • Sebeobraz do značné míry koresponduje s pohledem rodičů či nejbližších osob.
5–7 let	<ul style="list-style-type: none"> • Dítě se pokouší udržet pozitivní sebeobraz (často se srovnává s tím, jak na tom bylo, když bylo „malé“). • Děti si více všímají toho, jak je vidí druzí lidé, hlavní vliv na utváření jejich pohledu na sebe mají stále rodiče a nejbližší osoby.
8–11 let	<ul style="list-style-type: none"> • Na budování sebesystému má vliv více principů zároveň: 1. sociální srovnání (často s vrstevníky), 2. zrcadlení (dítě si všímá, jak je asi vidí lidé v jeho okolí, vnímání sebe sama pak upravuje podle těchto předpokládaných pohledů druhých), 3. dále je charakteristické orientování se na různé vzory a ideály a jejich napodobování.
12–15 let	<ul style="list-style-type: none"> • Pubescent / mladý adolescent se začíná jinak projevovat v kontaktu s rodiči, jinak s kamarády a jinak např. ve škole. • V této etapě poprvé dospívající záměrně hledá sám sebe, usiluje o větší sebepoznání a porozumění sobě a zkouší si různé role. • Má velký zájem dozvědět se, jak ho vidí ostatní, často pak převrací svůj (i tak nestabilní) sebeobraz podle jediného názoru druhé osoby.
Adolescence/ dospělost	<ul style="list-style-type: none"> • V tomto období se završuje celý proces nezáměrného sebepoznávání. • Jedinec obvykle začne vnímat sám sebe celistvěji. • Propojí své protikladné charakteristiky, vlastnosti, schopnosti, sociální role i různorodé chování do jediného uceleného sebesystému. • V průběhu života přichází spousta nových situací, které jedince nutí tento obraz znovu zpřesňovat a doplňovat.

Nezáměrné vytváření sebesystému

Základní způsoby, jak se lidé postupně učí pohlížet sami na sebe

1. Nekriticky přejímáme názory, které o nás mají významné osoby v našem okolí.
2. Vnímáme se tak, jak si myslíme, že nás vidí ostatní.
3. Porovnáváme se s ostatními nebo s tím, jak jsme sami sebe vnímali v minulosti, případně jak chceme vypadat v budoucnu.
4. Identifikujeme se s blízkými osobami nebo „hrdiny“, sportovci aj. a přebíráme určité role.
5. Dostáváme se do nových situací, reagujeme na změny kolem nás.

Inspirace pro další informace viz www.nevychova.cz.

Jak se pokusit efektivně komunikovat?

– SEBEPOZNÁNÍ

- Neznamená něco měnit, popírat, bojovat proti něčemu nebo dělat něco jinak.
- Pomáhá odhalit skutečnosti, kterých si obvykle nejsme vědomi, umožňuje nám spatřit sami sebe se vším, co k nám patří (občas je však dobré na sobě něco změnit, změna je ovšem možná ve chvíli, kdy víme, co na sobě chceme měnit – dokud neznáme svá omezení či problematické stránky, nemůžeme s nimi vědomě zacházet), pohlížet na sebe z více perspektiv; uvědomíme si nové informace o sobě, ale i svůj jedinečný způsob vnímání světa kolem.
- K úplnému sebepoznání není možné nikdy dospět – vše se vyvíjí, mění, a tak se měníme i my (dospějeme k současnému pohledu na sebe, něco je pro nás charakteristické v tomto okamžiku, za 10 let to tak nemusí být).

(Kuneš, 2009)

Jak se pokusit efektivně komunikovat?

- Má-li učitel úspěšně řídit komunikaci se žáky, musí být především sám schopen efektivně komunikovat:
 - Přesně, srozumitelně a výstižně se vyjadřovat (verbálně i neverbálně).
 - **Osvojit si dovednost umět správně naslouchat.**
 - Mít schopnost empatie (umožňuje např. identifikovat neverbální projevy žáků).

Jak se pokusit efektivně komunikovat?

- Ne jednosměrná, ale **obousměrná** komunikace.
 - Během vyučování nezřídka častěji hovoří učitel, žáci jsou pak v roli pouhých posluchačů.
 - Komunikace probíhá často jednosměrně od učitele k žákům.
 - Je důležité se pomocí vhodných metod orientovat na **intenzivní obousměrnou komunikaci**, která otevře možnosti aktivnímu projevu žáků.

(Gavora, 2005)

Jak se pokusit efektivně komunikovat?

- Základní komunikační pravidla ve škole:
 - Např. žák mluví, jen když je vyvolán, pouze v čase určeném učitelem, v místě, které stanoví.
 - Často žáky omezují.

(Gavora, 2005)

Jak se pokusit efektivně komunikovat?

- Je nutné komunikovat se všemi žáky, nikoli jen s těmi dobře prospívajícími.
- Učitelé komunikují (kladou otázky, vybízejí k odpovědi atd.) častěji se žáky dobře prospívajícími než s těmi neprospívajícími. Je tomu tak již proto, že žáci se slabším prospěchem mají méně rozvinuté vyjadřovací dovednosti, komunikace s nimi je náročnější.
- Protože však učitelé tyto žáky méně vybízejí ke komunikaci, neposkytují jim příležitost ke zdokonalení jejich komunikačních dovedností a obecně k dosažení lepších výsledků v učení.
- Výzkumy opakovaně ukázaly, že učitelé dávají oblíbeným a dobře prospívajícím žákům více času na odpověď (popřípadě na rozmyšlenou) než žákům se slabým prospěchem a neoblíbeným.
- Zasedací pořádek.

(Gavora, 2005)

Obsahové a procesuální hledisko výukové komunikace

- Informace, které žákům zprostředkováváme při výuce, mají zpravidla tři složky:
 - **Kognitivní složka** prostřednictvím předkládaných faktů, vyvozování definic, řešení problémů, aplikace pravidel apod. ovlivňuje rozvoj poznávací stránky osobnosti žáka.
 - **Afektivní složka** ovlivňuje rozvoj motivů k učení, posiluje utváření žádoucích postojů apod.
 - **Regulativní složka** slouží realizaci vyučování v souladu s předem vymezenými cíli.
- V praxi jsou tyto složky integrované.

(Gavora, 2005)

Obsahové a procesuální hledisko výukové komunikace

- **Zásady usnadňující proces komunikace pro všechny zúčastněné:**
 - Komunikace při vyučování by měla být **účelná**.
 - Komunikovat bychom měli **pouze s pozornými posluchači**.
 - Měli bychom si být vědomi toho, že naše **verbální vyjádření nemusí nutně vystihovat naše myšlenky**.
 - Komunikace učitele se žáky by neměla postrádat **humor**.
 - V žádném případě by se komunikace ve výuce neměla stát – ať už vědomým, či bezděčným – nástrojem **ponižování a zesměšňování žáků**.

(Gavora, 2005)

Popisný vs. posuzovací jazyk

- Učitel by měl používat spíše tzv. **popisný (deskriptivní)** než posuzovací jazyk.
- Popisný jazyk: vyjadřujeme své pocity nebo popisujeme důsledky, jež má žákovo chování pro dosažení plánovaných záměrů, splnění úkolů, průběh činností.

Příklad:

Všechna tvoje řešení jsou správná.

Vadí mi, když nemohu vysvětlit, co mám připravené, protože mě ruší tvé vykřikování.

- Posuzovací jazyk: „nálepky“ = přiřazujeme charakterové vlastnosti, pronášíme soudy a rozřazujeme žáky.

Příklad:

Jsi moc šikovný matematik.

Jsi kázeňský problém této třídy.

Formy komunikace

Verbální komunikace

- **Formální stránka** (intenzita hlasu, tónová výška hlasu, barva hlasu, délka projevu, rychlost mluvního projevu, přestávky a pauzy v řeči, akustická náplň přestávek, přesnost řeči, způsob předávání slova).
- **Obsahová stránka** (věcná správnost, přesnost, srozumitelnost a přiměřenost pro skupiny žáků, kterým je sdělení určeno, stručnost a jazyková správnost). Pro učitele to znamená nejenom si tato fakta uvědomovat, ale svůj projev občas záměrně s těmito požadavky konfrontovat.

Verbální komunikace

- **Otázka** = základní stavební prvek verbální výukové komunikace
- **Požadavky na formulaci otázek:**
 - **Jasná a srozumitelná** (aby tázaný pochopil, k čemu se má vyjádřit, na co má odpovědět, co má vyřešit)
 - **Stručná** (žádná zbytečná slova, mnohomluvná souvětí „zamlžující“ podstatu dotazu atd.)
 - **Výstižná, přesně formulovaná** (abychom zjistili to, co chceme zjistit)
- Žádná odpověď na otázku by neměla zůstat bez odezvy, bez reakce toho, kdo otázku položil
 - odpověď může být i neverbální, pokud otázka není k výuce...

Neverbální komunikace

- Zhruba 55 % komunikace tvoří mimické projevy, 38 % akustické nelingvistické projevy a jen 7 % slovní sdělení
 - **Sdělování pohledy** (řeč očí)
 - **Sdělování výrazem obličeje** (mimika)
 - **Sdělování pohyby** (kinetika)
 - **Sdělování dotykem** (haptika)
 - **Sdělování fyzickými postoji** (posturologie)
 - **Sdělování gesty** (gestika)
 - **Sdělování vzájemným přiblížením či oddálením** (proxemika)
 - **Sdělování úpravou zevnějšku**

Komunikace činem

- Komunikací činem rozumíme to, **jak se učitel a žáci k sobě chovají, jak vyjadřují vzájemné postoje svým jednáním.** (Kalhous, Obst, 2002)

Druhy komunikace

- Intrapersonální (např. mezi počítačem a jeho uživatelem)
- Interpersonální (mezi dvěma nebo více partnery)
- Hromadná, masová (např. mezi divákem a televizí)

Funkce komunikace

- Funkcí komunikace je **dorozumívání se jako předpoklad soužití a vzájemné závislosti**.
- Pojetí pedagogické komunikace se stále ještě vyvíjí:
 - Zprostředkovává společnou činnost účastníků.
 - Zprostředkovává vzájemné působení účastníků v nejširším smyslu včetně výměny informací, zkušeností, ale také motivů, postojů, emocí.
 - Zprostředkovává osobní i neosobní vztahy.
 - Formuje všechny účastníky pedagogického procesu, zejména pak osobnost žáků.
 - Je prostředkem k uskutečňování výchovy a vzdělávání, protože cíl, učivo, metody atd. nemohou vystupovat v pedagogickém procesu přímo, nýbrž ve slovní či mimoslovní podobě.
 - Konstituuje každý výchovně-vzdělávací systém, neboť tvoří jednu z jeho hlavních složek, zajišťuje jeho fungování, vnáší do něj pohyb, vývoj, dynamiku, udržuje však i jeho stabilitu.

(Mareš, Křivohlavý, 1995)

Typy výukové komunikace

- Podle míry připravenosti komunikace a míry očekávanosti jejího průběhu se rozlišuje:
 - **Komunikace, kterou si může pedagog předem dobře promyslet a detailně připravit.**
 - **Komunikace, která se dá připravit jen orientačně (např. rámcová příprava zkušených učitelů).**
 - **Nepřipravená komunikace.**

(Mareš, Křivohlavý, 1995)

Proces komunikace

- Vlastní **komunikační proces** má tři fáze:
 - **Zakódování sdělení do určité formy**, např. mluvené řeči.
 - **Předání informace prostřednictvím určitého kanálu**, např. zvuku nebo obrazu.
 - **Dekódování přijatého sdělení příjemcem.**
- Ve vzájemné výměně informací se uplatňují zpětné vazby.

Zpětná vazba

- Reakce komunikanta na sdělení komunikátora, smysl: *odstranění deficitu informace* (komunikátor vnímá, že komunikant zcela nechápe, co se mu sděluje) nebo *korekce obsahu* sdělení či chování (např. když komunikátor pozoruje, že jeho sdělení vyvolalo u komunikanta rozpaky, rozčilení nebo nelibost).
- Obsah sdělení je dotvářen kontextem komunikace.

Přímá zpětná vazba

– Příklady přímé zpětné vazby:

- Souhlas, pochvala (*Ano. V pořádku. No jistě. Dobře. Vidíš, jak ti to pěkně jde.*)
- Nesouhlas, výtky (*Ne. Nepřesně, neodborně. Nikdo tě neslyší. Nečti, mluv. Pozor! Pomaleji. No, no, no, co to je?*)
- Částečný souhlas, částečný nesouhlas (*Ano, ale já se tě ptám, je-li to... To je sice pravda, ale mezi nimi leží ještě...*)
- Jednoduchá pozitivní odpověď (nejčastěji formou učitelského „echa“)
- Jednoduchá negativní odpověď (nejčastěji formou opakování chyby či prostého sdělení správné odpovědi)
- Částečně pozitivní, částečně negativní odpověď
- Pozitivní zpětná vazba doplněná vysvětlením
- Negativní zpětná vazba doplněná vysvětlením

Nepřímá zpětná vazba

- **Příklady nepřímé zpětné vazby:**
 - Doplnění původní odpovědi rozvedením
 - Doplnění původní odpovědi zpřesněním, zúžením
 - Vyžádání dalších odpovědí, dalších alternativ
 - Vyžádání jediné odpovědi, jediné alternativy
 - Přejít k jinému tématu
- Často se setkáme s tzv. **smíšenou zpětnou vazbou** (verbální i neverbální, jednotlivé typy zpětné vazby se nevyskytují samostatně, učitelé je spojují do větších celků).

Použitá literatura

- Gavora, P. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005.
- Gruber, D. *Zlatá kniha komunikace*. Ostrava: Gruber – TDP, 2020.
- Kalhous, Z. – O. Obst. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002.
- Kuneš, D. *Sebepoznání*. Praha: Portál, 2009.
- Mareš, J. – J. Křivohlavý. *Komunikace ve škole*. Brno: MU, 1995.

Odkazy na zdroje obrázků

- Obr. 1: <https://twitter.com/isencz/status/1054048981578383365>
- Obr. 2: <https://slideplayer.cz/slide/12868010/>
- Obr. 3: KUNEŠ, David. *Sebepoznání*. Praha: Portál, 2009.

Tato prezentace k předmětu **Školní pedagogika**, jejíž autorem je **doc. PhDr. Mgr. Marcela Janíková, Ph.D.**, a která je dostupná z: **Databáze výstupů projektů OP VVV**, (<https://databaze.opvvv.msmt.cz>), lze užít v souladu s licenčními podmínkami **Creative Commons BY-SA 4.0 International** (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>)

